

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

טעות בתפילה

שליח ציבור שטעה, טעה בתפילה להיכן חוזר

(ל"ד א') **משנה:** העובר לפני התיבה וטעה (שדילג על אחת מהברכות, ואינו יודע לשוב אליה ולהמשיך תפילתו כסדר), יעבור אחר תחתיו. ולא יהא (השני) סרבן באותה שעה (שגנאי הוא שתהא התפילה מופסקת כל כך). מהיכן הוא מתחיל? מתחלת הברכה שטעה בה (מהברכה שדילג עליה, ואילך).

(המשך **משנה:**) העובר לפני התיבה, לא יענה אמן אחר (ברכת) הכהנים, מפני הטירוף (שמא תיטרף דעתו ויטעה, ולא יוכל לכוין מהר ולהתחיל בברכה הבאה). ואם אין שם כהן אלא הוא, לא ישא את כפיו (שמא לא יוכל לחזור לתפילתו לדעת לכוין להתחיל בשים שלום, מאימת הציבור). ואם הבטחתו (בטוח) שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו (שאין דעתו מטורפת מאימת הציבור), רשאי.

תנו רבנן: העובר לפני התיבה, צריך לסרב. כיצד הוא עושה? פעם ראשונה, יסרב. שנייה, מהבהב (מזמין עצמו כמי שננער לקום). שלישית, פושט את רגליו ויורד.

(1) אמר רב הונא: טעה בשלוש ראשונות, חוזר לראש (שכולן שבח, והוי כברכה אחת). באמצעיות, חוזר לאתה חונן (שכולן בקשת צרכיו). באחרונות, חוזר לעבודה (שכולן הודאה). (2) ורב אסי אמר: אמצעיות אין להן סדר (ואם דילג חוזר לאותה ברכה).

שיטות הראשונים

העובר לפני התיבה וטעה: פסקו הפוסקים כרב אסי, שאמצעיות אין להן סדר¹. דעת רב האי גאון, רבינו חננאל, בה"ג, רש"י, ואור זרוע, שכוונתו שאין סדר כלל, ולכן אומר הברכה שדילג עליה במקום שנזכר. ודעת רי"ף, רמב"ם, רא"ש, ורוב הראשונים,

1. חדא דרב הונא הוי כמו תלמיד חבר לגבי רב אסי. ועוד, דפרכין לרב הונא ממתניתין ודחיק לשנויי אליביה, דכולהו אמצעיות כחדא ברכה דמיין. ועוד, דבשל סופרים הלך אחר המיקל. ואור זרוע כתב בשם רבינו חננאל דתלמוד ארץ ישראל מסייע ליה נמי.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסמכת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שפירושו שאין צריך לחזור לאתה חונן, אלא חוזר לברכה שדילג עליה, ומשם ממשיך כסדר. וכן פסק השו"ע².

טעה ודילג עיקר עניין הברכה: אם דילג מהברכה תיבות שאינן מעיקר הברכה, אינו צריך לחזור. ואם דילג עיקר הברכה, דעת **רמב"ן ורשב"א**, שאם חתם כראוי, אף שחיסר עיקר עניין הברכה, יצא. **והשו"ע**³ פסק שגם פתיחת הברכה או אמצעיתה, וגם חתימתה, יהיו כראוי.

המתנמנם באמצע תפלתו ואינו יודע באיזו ברכה היה: דעת **אור זרוע ואוהל מועד**, שאם התפלל ולא היה יודע היכן טעה, חוזר למקום הברור לו⁴.

אם הבטחתו שנושא כפיו וחוזר לתפלתו, רשאי: כתב הגהות מיימוניות בשם מהר"ם, הטעם כדי שלא תתבטל נשיאת כפים; אבל אם יש כהן אחר שישא את כפיו, לא ישא שליח ציבור את ידיו, ואפילו אם הבטחתו שיחזור לתפלתו אחר שישא את כפיו. וכן פסק השו"ע⁵.

2. או"ח קיטג, מקורות - סיעה א' - רב האי גאון (הו"ד ברי"ף). בה"ג (הו"ד ברא"ש). רבינו חננאל (הו"ד באו"ז). אור זרוע (הל' תפילה סי' קג). סיעה ב' - ראב"ד (השגות על הר"ה). רי"ף גיאת בשם רס"ג (הלכות תשובה, עמ' סא, הוצ' המכון ע"ש החת"ס, תשנ"ח). ראב"ד (השגות על בעל המאור). רי"ף (כד א בדפיו). רמב"ם (הל' תפילה יא). ראב"ה (תענית סי' תתמו). אשכול (סי' י'). רשב"ם (הו"ד בתוספות). תוספות (ל"ד א', ד"ה אמצעיות). רא"ש (סי' כ). רא"ה, רשב"ץ. רי"ד. ריא"ז (פ"ה, הלכה ג, סעי' ז). אוהל מועד (שער התפילה דרך ב, נתיב יד). רבינו יונה (כד א ברי"ף, ד"ה ור' אסי). מרדכי (סי' ק). רא"ש (סי' כ). רשב"א (ד"ה ור' אסי).

3. או"ח נטב, והגר"א פסק כרשב"א, שהכל תלוי בחתימה. ראה ביה"ל (קיטג, ד"ה אם דילג). וראה לעיל, י"ב א', בסוגית טעות בנוסח ברכות ק"ש והנהנין (דקא נקט כסא דחמרא בדיה, וקסבר דשכרא הוא וכו'), וב'שיטות הראשונים' שם, בפיסקה: שינוי בפתיחה וחתימה במטבע ארוך. עיי"ש במקורות בהרחבה.

4. ואף שבדרך כלל ספק ברכות להקל, בתפלה לא אמרינן הכי, משום שאם יש ספק אם יצא ידי חובת ברכה אחת מברכות של התפלה, והוא ממשיך בתפלתו, הרי הוא נכשל בספק ברכה לבטלה בקום ועשה, וגם בסופו של דבר ספק אם בכלל יצא ידי חובת תפלה. לפיכך מוטב לחזור, ולתקן המעוות, ואז יוכל להמשיך בברכות התפלה ללא כל חשש, וגם יוצא ידי חובת התפלה. וראה צ"ח (כ"ט ב', על תוספות ד"ה איכא דאמרי). וכן פסקו האחרונים (בן איש חי, פרשת משפטים סעיף כ', ועוד. ראה שו"ת יחוה דעת חלק א סימן נז, למקורות נוספים). והחיי אדם (חלק א כלל כד, סעי' כד) הסתפק בדבר (ובודאי לא ראה דברי הני ראשונים). וראה קהלות יעקב (ברכות, סי' יז). מקורות - אור זרוע (חלק ב, הל' מגילה, סי' שעד). אוהל מועד (שער התפילה דרך ב, נתיב יד).

5. או"ח קכח, מקורות - הגהות מיימוניות (הל' תפילה טו, אות ו).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קכו)

ב. שליח צבור שטעה ואינו יודע לחזור למקומו, יעמד אחר תחתיו (כדרך שנתבאר לעיל סי' נ"ג), ומתחיל מתחלת הברכה שטעה זה, אם היה הטעות באמצעיות; ואם היה בג' ראשונות, מתחיל בראש; ואם בג' אחרונות, מתחיל רצה.

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קיט)

ג. אם דלג או טעה בברכה אחת מהאמצעיות, אינו צריך לחזור אלא לראש הברכה שטעה או שדלג, ומשם ואילך יחזור על הסדר.

(או"ח, הלכות ברכות השחר ושאר ברכות, סימן נג)

יז. אם טעה שליח צבור וצריכין להעמיד אחר תחתיו, אותו שמעמיד תחתיו לא יסרב. (או"ח, הלכות נשיאת כפיים, סימן קכח)

יט. אין שליח צבור רשאי לענות אמן אחר ברכה של כהנים.

כ. אם שליח צבור כהן, אם יש שם כהנים אחרים, לא ישא את כפיו; (ולא יאמרו לו לעלות או לטל ידיו, אבל אם אמרו לו צריך לעלות, דהוא עובר בעשה אם אינו עולה) (מרדכי פרק הקורא עומד והגהות מימוני פרק ט"ו דתפלה ואגור). ואפלו אין שם כהן אלא הוא, לא ישא את כפיו אלא אם כן מבטח לו שיחזור לתפלתו בלא טרוף דעת, שאם הוא מבטח בכך כיון שאין שם כהן אלא הוא ישא את כפיו כדי שלא תתבטל נשיאות כפיים. וכיצד יעשה? יעקר רגליו מעט בעבודה; ויאמר עד ולך נאה להודות; ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים; ויקרא לו אחר; ומסיים החזן: שים שלום. ואם המקרא כיון לתפלת שליח צבור מתחלה ועד סוף, עדיף טפי שיסיים המקרא שים שלום.

בקשת צרכים בתפילה

(ל"ד א') אמר רב יהודה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלוש ראשונות ולא בשלוש אחרונות, אלא באמצעיות (שהן בקשת צרכים). דאמר רבי חנינא: ראשונות, דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו. אמצעיות, דומה לעבד שמבקש פרס מרבו. אחרונות, דומה לעבד שקיבל פרס מרבו ונפטר והולך לו.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תנו רבנן (במכילתא): מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר, והיה מאריך יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: רבינו, כמה ארכן הוא זה! אמר להם: כלום מאריך יותר ממשה רבינו, דכתיב ביה "וַאֲתַנְּפַל לְפָנָיו ה'" את אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה (אֲשֶׁר הִתְנַפְּלָתִי)?"

(המשך הברייתא): שוב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר, והיה מקצר יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: כמה קצרן הוא זה! אמר להם: כלום מקצר יותר ממשה רבינו, דכתיב: "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ?"

אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: כל המבקש רחמים על חברו, אין צריך להזכיר שמו (של החולה), שנאמר: "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ", ולא קמדכר שמה דמרים.

שיטות הראשונים

אל ישאל אדם צרכיו בשלוש ראשונות ושלוש אחרונות: כתבו ראשונים בשם הגאונים, **רבינו תם, ור"י**, דדווקא צרכי יחיד אין לשאול בהם, אבל צרכי ציבור שרי⁶. וכן נהגו הראשונים לומר זכרנו ומי כמוך. וכן פסק השו"ע⁷. ומטעם זה כתבו הרבה ראשונים שנהגו לומר קרוב"ץ בשלוש ראשונות⁸. ובשם **רבינו חננאל** כתבו דלאו שפיר עבדי⁹. והשו"ע¹⁰ פסק שהמנהג הנכון שלא לומר קרוב"ץ. והרמ"א פסק שאין איסור בדבר,

6. דהא כולהו ג' אחרונות צרכי צבור נינהו, ועם מה שעבד מסדר שבחו לרבו יכול לשאול צרכי ציבור, דשבח וכבוד הוא לרב שהרבים צריכין לו. רא"ש.

7. או"ח קיב,א. ודלא כהלכות גדולות שכתבו דאית מרבנן שנהגו דלא למימר זכרנו בראש השנה (והו"ד בב"י).

8. וכן נהגו לומר 'זכרנו', ו'מי כמוך', 'ובכן' בראשונות. ומטעם זה נהגו לומר קרוב"ץ בג' ראשונות. וכן רבי אליעזר הקליר ז"ל שהיה מארץ ישראל מקריית ספר ובימיו היו מקדשים על פי הראיה, שהרי לא תיקן שום קרוב"ץ ליום שני, ויש אומרים שתנא הוא כדאמר בפסיקתא כד דמיך ר"א בר' שמעון קראו עליו דורו מכל אבקת רוכל דהוא תנא קרוב"ץ דרשן ופייטן, והוא תיקן קרוב"ץ לאומרה בג' ראשונות. ועוד שאנו אומרים יעלה ויבא ועל הנסים בג' אחרונות, אלמא צרכי צבור שאני. רא"ש.

9. ורבינו שמחה הביא מהא דאמרינן (ראש השנה ל"ב א') סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהם. אבל לא ידענו על מה אנו סומכין שאנו מפסיקין בין גבורות לקדושת השם.

10. או"ח סח,א (וראה טור וב"י בהרחבה. ודרכי משה באו"ח קיב, ס"ק א). מקורות - רב האי גאון (הו"ד בראשונים). בה"ג (ברכות

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ושנהגו לאמרם.

הוספת בקשות באמצע ברכות שמונה עשרה: דעת רבנו יונה, שאם מתפלל על צרכי ציבור, רשאי להוסיף רק בסוף כל ברכה, ולא באמצעה, שלא יראה כמוסיף על מטבע שטבעו חכמים¹⁴. וכשמתפלל על צרכי עצמו, מוסיף בכל מקום שירצה, בין באמצע בין בסוף. ובברכת שומע תפילה, וכן בסוף התפילה (אפילו קודם 'היו לרצון'), יכול להוסיף בין צרכיו, בין צרכי רבים. ומדברי רמב"ם ורא"ש נראה שאין חילוק בין בקשת צרכי ציבור ליחיד, ויכול להוסיף בכל ברכה. וכן סתם השו"ע¹², והוסיף דברי ה"ר יונה.

קיצור בהוספה שבאמצע ברכות: כתבו תוספות ומרדכי, אם בא לומר אחר תפילתו כסדר יום הכפורים וכו' משמע דוקא אחר תפילתו יכול להאריך; אבל באמצע הברכות אינו יכול להאריך אפילו מעין הברכות, אלא לקצר¹³. והשו"ע¹⁴ כתב הדין בשם יש מי שאומר.

כל המבקש רחמים על חברו, אין צריך להזכיר שמו: כתב מהרי"ל, בשם מהר"ש (=הרב שלום בן יצחק, רבו המובהק) העומד אצל כל חולה ומתפלל עליו אין צריך להזכיר שם החולה. וראיה ממשה רבינו עליו השלום, שאמר (במדבר, בהעלותך, יב'ג) "אל נא רפא נא לך", ולא הזכיר שם מרים. אבל כשמברכין אותו ואין עומדים אצלו, יש להזכיר שמו¹⁵.

סוף פ"ה). תוספות (ל"ד א', ד"ה אל; עבודה זרה ח' א', ד"ה אם). ר"ח ורבינו שמחה (הו"ד בהגהות מיימוניות). רא"ש (סי' כא). רשב"א (ברכות ל"ד א', ד"ה הא דאמר). רבינו יונה (כב ב ברי"ף, ד"ה אל). רי"ף גיאת (הו"ד בר"ן). ר"ן (ריש פרק בתרא דראש השנה, ח ב ברי"ף, ד"ה סדר). הגהות מיימוניות (הל' תפילה ו,ג, אות ג).

11. שכיון שהשלים כבר מה שתקנו חכמים לחיוב גמור, אין לחוש במה שמוסיף אח"כ. אבל כששואל צרכי רבים באמצע הברכה, נראה כמוסיף על המטבע שתקנו חכמים.

12. או"ח קיט,א. מקורות - רבינו יונה (ברכות כב ב ברי"ף, ד"ה אע"פ). רמב"ם (הל' תפילה ו,ב,ג). רא"ש (סי' כא).

13. והשתא רגילות הוא לומר סליחות ב'סלח לנו', ומרבים תחנונים באמצע הברכה, משום דצרכי רבים ניהו. אבל לצורך יחיד אין יכול להאריך כי אם לאחר תפילתו.

14. או"ח קיט,ב. מקורות - המרדכי (ברכות, סוף פרק אין עומדין, סי' קג). תוספות (פ"ק דעבודה זרה, ח' א', ד"ה אם).

15. והביאו המג"א להלכה (או"ח קיט, ס"ק א). עוד כתב במהרי"ל: ואמר שמה"ר זלמן היה בעיר נוישטט, מיחה שלא לברך על החולה בעיר אחרת, חדא שמא ח"ו כבר נפטר או הבריא, וכן נהג מהר"ש בבן אחיו (ראה פתחי תשובה, יו"ד שלה, ס"ק ב. ושם הביא בשם שו"ת נחלת שבעה שחולק עיי"ש, וכן חלק עליו ערוך השולחן או"ח רפח"ז). מקורות - מהרי"ל (מנהגים, הלכות שמחות).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קיב)

א. אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות, ולא בג' אחרונות; ודוקא צרכי יחיד, אבל צרכי צבור שרי.

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קיט)

א. אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעיות, מעין הברכה, מוסיף. כיצד, היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת רפאנו; היה צריך פרנסה, מבקש עליה בברכת השנים. ובשומע תפלה יכול לשאל כל צרכיו, שהיא כוללת כל הבקשות; הגה: וכשהוא מוסיף, יתחיל בברכה ואחר כך מוסיף, אבל לא יוסיף ואחר כך יתחיל הברכה (טור סי' תקס"ז); ולהר"ר יונה, כשמוסיף בברכה מעין אותה ברכה אם מוסיף אותה בשביל כל ישראל, אומר אותה בלשון רבים ולא בלשון יחיד, ולא יוסיף אלא בסוף הברכה ולא באמצע; ואם שואל צרכיו ממש, כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שהוא צריך לפרנסה, יכול לשאל אפלו באמצע הברכה, והוא שישאל בלשון יחיד ולא בלשון רבים; ובברכת שומע תפלה וכן בסוף התפלה בין קדם יהיו לרצון בין אחריו יכול לשאל בין בלשון יחיד בין בלשון רבים, בין צרכיו ממש בין צרכי רבים.

ב. יש מי שאומר ששמוסיף בברכה לצורך יחיד, לא יאריך.

קידה כריעה והשתחויה

(ל"ד א') **תנו רבנן:** אלו ברכות שאדם שוחה בהן - באבות תחלה וסוף, בהודאה תחלה וסוף. ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה, ובתחלת כל ברכה וברכה (מלבד אלו), מלמדין אותו שלא ישחה¹⁶.

(ל"ד ב') אמר רבי יצחק בר נחמני: לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי יהושע בן לוי, הדיוט כמו שאמרנו. כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה, וסוף כל ברכה וברכה¹⁷.

16. כתבו התוספות (ד"ה מלמדין) וא"ת וישחה ומה בכך? ויש לומר, שלא יבואו לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמים. וכתבו עוד, דמיחזי כיוהרא, וביאר רבינו יונה (כד א ברי"ף), שמחזיק עצמו כאדם כשר יותר משאר הציבור.

17. ע"פ הגהת הגר"א. וכן הוא ברמב"ם ובכת"י. ובגירסה (ד' וילנא) שלפנינו: תחילת כל ברכה וברכה. ור' דק"ס.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

והמלך כיון שכרע (בתחילת התפילה) שוב אינו זוקף (עד שיגמור), שנאמר: "וַיְהִי כְּכֹלֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וְגו' קָם מִלִּפְנֵי מִזְבֵּחַ ה' מִכְרַעַ עַל בְּרַכּוֹ" (שככל שיותר גדול צריך להכניע ולהשפיל עצמו).

תנו רבנן: קידה על אפים (שיגיעו פניו לארץ¹⁸), שנאמר: "וַתִּקַּד בֵּת שָׁבַע אֶפְיָם אֶרֶץ".
כריעה על ברכיים, שנאמר: "מִכְרַעַ עַל בְּרַכּוֹ". השתחואה, זו פישוט ידים ורגלים,
שנאמר: "הָבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאַמְךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לָךְ אֶרְצָה".

אביי ורבא מצלו אצלווי (לא פשטו ידיהם ורגליהם בנפילת אפיים, אלא היטו על צידיהם).

רבא כרע בהודאה תחלה וסוף. אמרי ליה רבנן: אמאי קא עביד מר הכי?! אמר להו:
חזינא לרב נחמן דכרע, וחזינא ליה לרב ששת דקא עבד הכי.

(ומקשה) **והתניא:** הכורע בהודאה הרי זה מגונה!

(ומתרץ) ההיא (שמגונה) בהודאה שבהלל (ב'הודו לה' כי טוב' שבקריאת ההלל).

גרסינן לעיל, **פרק תפילת השחר (כ"ח ב')**:

(1) אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו
(יֵרָאוּ קשרי) כל חוליות שבשדרה. (2) עולא אמר: עד כדי שיראה איסור כנגד לבו
(שני קמטים, אחד מלמטה ואחד מלמעלה). (3) רבי חנינא אמר: כיון שנענע ראשו, שוב
אינו צריך (לכרוע יותר). אמר רבא: והוא דמצער נפשיה, ומחזי כמאן דכרע (שהוא
ניכר שחפץ לכרוע אלא שהוא מצטער).

גרסינן לעיל, **פרק מאימתי:**

(י"ב א') אמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: המתפלל, כשהוא כורע, כורע
בברוך. וכשהוא זוקף, זוקף בשם.

(י"ב ב') רב ששת כי כרע, כרע כחיזרא. כי קא זקיף, זקיף כחיויא.

18. ע"פ רש"י סוכה נ"ג א' (ד"ה וזו קידה) שכתב "אין לו להשתטח להגיע לארץ גופו, אלא פניו בלבד".

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסמכת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

כריעות של מלך וכהן גדול בשמונה עשרה: הרמב"ם פסק כרבי יצחק בר נחמני, בשם רבי יהושע בן לוי, וכתב, "כהן גדול כורע בתחלת כל ברכה ובסוף כל ברכה. והמלך - כיון ששחה בראשונה, אינו מגביה ראשו עד שגומר תפלתו".¹⁹

שחיה באמצע ברכה: דעת ר"י, דדוקא בסוף כל ברכה אסור לשחות; אבל באמצע הברכה מיהא מותר לשחות. וכן כתב רבינו יונה בשם מקצת מפרשים.²⁰ וכן פסק השו"ע.²¹

עד כדי שיראה איסר כנגד לבו: רש"י פירש, שני קמטים, אחד מלמטה ואחד מלמעלה, וכאיסר רוחב בשר באמצע. ורבינו יונה כתב בשם רש"י, דכל כך צריך לשחות שחברו העומד כנגדו לא יכול לראות כנגד לבו אלא כשיעור איסר בלבד. עוד כתב בשם רב האי גאון, שצריך שישחה כל כך שאם היה איסר עומד בקרקע כנגד לבו, שהשוחה עצמו יראה אותו.²² וכן פסק השו"ע.²³

היחס בין 'עד שיראה כאיסר' ל'עד שיתפקקו החוליות': דעת רבי יהודה שירליאון, ואור זרוע בשם רבינו חננאל, דעד שיראה איסר, הוא המחמיר. ובמאירי מבואר, ששיעור שיתפקקו החוליות הוא המחמיר. והרי"ף הביא שתי הדעות. וכן השו"ע.²⁴

רב ששת כי כרע, כרע כחיזרא. כי קא זקיף, זקיף כחויא: רש"י פירש, יכרע במהירות בפעם אחת, וכשהוא זוקף זוקף בנחת.²⁵ והרא"ש פירש בשם רב האי גאון, שלא יכרע

19. מקורות - רמב"ם (הל' תפילה ה,).

20. שכיון שאין דרך לשחות באבות ובמודים אלא בתחלה וסוף בלבד, והוא אינו שוחה בענין שידמה שמוסיף על מה שתקנו חכמים מותר ומזה הטעם נוהגין בר"ה וביוה"כ לשחות בזכרנו ובמי כמוך.

21. או"ח קיג,א. מקורות - תוספות (ל"א א', ד"ה ומוצאו). רבינו יונה (כד א ברי"ף, ד"ה מלמדיו).

22. ועוד פירש בשם רב האי גאון, שישחה כ"כ עד שהטבור שעומד כנגד לבו יעשה גומא ויראה כמו איסר, שכן הוא בשעה שאדם שוחה שהטבור נכנס כלפי פנים ונעשה גומא קטנה כמו איסר שהוא קטן. והוא כפירש"י שלפנינו.

23. או"ח קיג,ד (ע"פ ביאור הגר"א, ס"ק ד). מקורות - ראה פיסקה הבאה.

24. או"ח קיג,ד (וביאור הגר"א ס"ק ד). ונראה מדבריו דלא פליגי: מקורות - רב האי גאון (הו"ד בראשונים). רבינו יונה (כד א ברי"ף, ד"ה עד). רש"י (כ"ח ב', ד"ה איסר). רא"ש (פ"ה ס' כב). רשב"א (כ"ח ב', ד"ה עד). אור זרוע (ח"א, הל' תפילה, ס' צב). מאירי (כ"ח ב', ד"ה המתפלל). רבי יהודה שירליאון (כ"ח ב', ד"ה עד). רי"ף (פרק ה, כד א בדפיו).

25. כרע כחיזרא. כשבט ביד אדם, שחובטו כלפי מטה בתנועה אחת. זקיף כחויא, בנחת, ראשו תחלה ואחר כך גופו, שלא תראה כריעתו עליו כמשוי. כחויא, כנחש הזה, כשהוא זוקף עצמו, מגביה הראש תחילה ונזקף מעט מעט.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף²⁶. והשו"ע²⁷ פסק כשניהם.

שיעור כריעה הלכה למעשה: כתב **אור זרוע** בשם **רבינו חננאל**, דקיי"ל כמאן דאמר כיון שנענע ראשו, פירוש שהרכין בראשו, ומתראה ככורע, דיו. מיהו מאן דטרח וכרע טובא, טפי עדיף²⁸. **הרמב"ם** כתב, "כל הכריעות האלו - צריך שיכרע בהן עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה, ויעשה כקשת. ואם שחה מעט וצער עצמו ונראה ככורע בכל כחו - אינו חושש". **והרא"ש** ביאר שאם אינו בריא, ואינו יכול לכרוע כראוי, סגי בנענוע ראשו. וכן פסק **השו"ע**²⁹ שיכרע עד שיתפקקו. וזקן או חולה שאינו יכול, כיון שהרכין ראשו, דיו.

שלא ישוח יותר מדאי: כתבו **ראשונים** בשם **הירושלמי** שאין לשוח יותר מדאי. וכתב **אור זרוע**, וקבלה בידי דהיינו אין לשוח כל כך עד שיהא פניו כנגד חגור של מכנסים, שאינו דרך כבוד. וכן פסק **השו"ע**³⁰.

אין לכרוע אלא במקומות שתיקנו חכמים: כתב **רבינו ירוחם** הכורע כשאומר וכל קומה לפניך תשתחוה נראה לי שהוא מגונה, כדאמרין הכורע בהודאה דהלל וברכת המזון הרי זה מגונה. וכתב רבינו יונה דהוא הדין דאין לשחות כשאומרים בנשמת כל חי' ולך לבדך אנחנו מודים, שאין לכרוע אלא דוקא במקומות שתיקנו חכמים. וכן פסק **השו"ע**³¹.

ועל מה שפירש רש"י שמגביה ראשו תחילה, יש להעיר שבפרי עץ חיים (שער העמידה פ"י) כתב, שתחילה יזקוף גופו לבד, ואח"כ יזקוף ראשו, ודלא כרש"י (הובא באמרי נועם, י"ב ב').

26. פירש בערוך בשם רב האי גאון, חיזרא הוא אחד ממניי קוצים שמצויים בבבל. וכשכורע לא יכרע מאמצע מתניו וראשו זקוף ועומד, אלא יכוף את ראשו כאגמון ויכרע (כלומר הנידון אינו מהירות הכריעה, אלא שגם הראש צריך לכרוע). והוא מה שפירש הרא"ש בפרק חמישי בשם רב האי, הא דאמר עד שיראה איסר כנגד לבו, שאם היה איסר מונח בקרקע כנגד לבו, שיראה אותו. משמע מדבריו שאין הכוונה שיראה לבו את האיסר, אלא שיראו עיניו את האיסר ע"י שיכוף ראשו.

27. או"ח קיג"ד, וסעי' ו. מקורות - רא"ש (פ"ק, ס' טו; פ"ה ס' כב). וכן הוא בערוך (ערך חזר, ב). וסמ"ג (עשין יט).

28. דהא רב ששת כי כרע כרע כחזרא שהוא רך ונכפף הרבה, וכי זקיף זקיף כחויא. רבינו חננאל.

29. או"ח קיג"ד-ה. מקורות - אור זרוע (הל' תפילה, ס' צב). רמב"ם (הל' תפילה ה"ב). רא"ש (ס' כב).

30. או"ח קיג"ה. מקורות - אור זרוע (ח"א, הל' תפילה, ס' צב). הגהות אשר"י (תפילת השחר, ס' כא). תוספות (י"ב ב', ד"ה כרע). סמ"ג (עשין יט, ד"ה וכורע). סמ"ק (מצוה יא). ארחות חיים (הל' תפילה ס' ל).

31. או"ח קיג"ג, וכתב המשנ"ב (ס"ק ט) וכל זה בשמונה עשרה. אבל שלא בשמונה עשרה יכול לכרוע ולהשתחות כרצונו. ומשום הכי מצינו ברבי עקיבא שאדם מניחו בקרן זוית זו ומוצאו בזוית אחרת מרוב כריעות והשתחויות,

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

כריעה במודים דרבנן: כתב רשב"א בשם ראב"ד דהא דרבא כרע בהודאה תחילה וסוף, בכריעות דמודים דרבנן היא³². ובאורחות חיים כתב בשם רב שריא גאון, יש חוזרים וכורעים כשמסיימין, ויש מי שמסיימין בזקיפה, ורבוותא לא מחו לא ביד אלו ולא ביד אלו. והשו"ע³³ סתם ששוחים בתחילה, ובשם יש מי שאומר, כראב"ד, ושטוב לחוש לדבריו. והרמ"א כתב שמדברי תה"ד משמע שצריך לאומרו כולו בשחיה אחת, ושכן המנהג.

שיעור שחיה במודים דרבנן: כתב הרמב"ם על פי הירושלמי, "וּכְשֵׁיגִיעַ שְׁלִיחַ צְבוּר לְמוֹדִים וְכוּרֵעַ - כָּל הָעַם שׁוֹחִין מַעֵט, וְלֹא יִשְׁחוּ יִתֵּר מֵדְאִי". והטור כתב שבירושלמי, משמע דאשליח ציבור קאי³⁴. והשו"ע³⁵ פסק כרמב"ם.

חתימה בברכת מודים דרבנן: הרמב"ם כתב הנוסח ללא חתימה. וכתב הרשב"א לא ראיתי מי שחותם בו, והודאה היא בלבד. מיהו מצאתי בירושלמי דמכילתין דכולהו אמוראי חתמין ביה בא"י אל ההודאות³⁶. והטור כתב שהרא"ש נהג לחתום. והשו"ע³⁷ פסק שחותם בלא שם.

וכתבו הפוסקים דהיה זה לאחר שסיים הי"ח ברכות. ומה שאסר השו"ע בכל זה משום דכל הודאות האלו הוא דרך שבח והלול, ואין שייך בהן כריעה והשתחויה. וכל קומה לפניך תשתחוה כיון דאינו אומר על עצמו אלא שעל כל העולם אומר שישתחוה לפניו יתברך, ג"כ דרך שבח והלול הוא. אבל בואנחנו כורעים ומשתחוים, שעל עצמו אומר יכול הוא לכרוע. מקורות - רבינו ירוחם (נתיב יא, ח"ג, בסופו). רבינו יונה (כד א ברי"ף, ד"ה הכורע).

32. דהכא לאו בכריעות דשליח ציבור ויחיד המתפלל היא, דפשיטא ודאי דכרעי תחילה וסוף (כמש"כ בברייתא: אלו ברכות שאדם שוחה בהן: בהודאה תחילה וסוף).

33. או"ח קכז,א. והגר"א (ס"ק ג) כתב שלעניין הלכה שוחה עד שמגיע לאתה הוא ה', ואז זוקף. מקורות - אורחות חיים (חלק א, הל' תפלה, סעי' פד). תרומת הדשן (פסקים וכתבים, סי' ק).

34. מדאיתא התם בתר הכי, מעשה באחד ששחיה יותר מדאי, והעבירו רבי. אמר רבי חייא בר אבא: לא הוה מעביר אלא גער. משמע דאשליח ציבור דוקא קאי, דלשון העברה לא שייך אלא בשליח ציבור. וראה ב"י.

35. או"ח קכז,א. וכתב המשנ"ב (ס"ק ב) פירוש שישחיה כדן שאר שחיות (או"ח קיגה). והב"ח מפרש דבמודים שאומר עם הש"ץ לא ישחיה רק יענע ראשו מעט. והעולם לא נהגו כן. מקורות - רמב"ם (הל' תפילה ט, ד).

36. ואע"פ שאינה פותחת בברוך שמא עשאוה סמוכה לעבודה. ואי נמי קצת שחותמות ואינן פותחות אע"פ שאינן סמוכות. רשב"א.

37. או"ח קכז,א. וכמו בסוף פרק כיצד מברכין גבי ברכת בורא נפשות דבתלמודא דידן לא חתים בה ובירושלמי (פ"ו ה"א) חתים בה. וכתבו תלמידי ה"ר יונה (לב א ברי"ף, ד"ה ובירושלמי) בשמו שזה מטבע קצר הוא וכיון שלא הוזכר בתלמוד שלנו לא נחתום בשם מספק. וכתב הב"י שיש ללמוד מדבריו דהוא הדין למודים דרבנן. ובדרכי משה כתב שהמנהג הפשוט כמו שנהג הרא"ש, לחתום. אמנם בשו"ע לא הגיה הרמ"א לא הגיה כלום. ודעת הגר"א (מעשה רב הל' פסד"ז וק"ש ותפילה סעי' מה) שיש לחתום. והביאו המשנ"ב (ס"ק ד) וכתב שהעולם לא נהגו כן.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

המתפלל ובא גוי כנגדו ויש לו שתי וערב: כתוב בהגהות אשיר"י סוף פרק קמא דברכות (סי' טו) בשם אור זרוע שמי שמתפלל ובא גוי כנגדו ויש לו שתי וערב אל ישתחוה במודים אף על פי שלבו לשמים. וכן פסק השו"ע³⁸.

מניין התיבות בשמונה עשרה: כתב אבודרהם, שאין יסוד ושורש למנות התיבות בתפילת שמונה עשרה, אלא יש מוסיפין ויש גורעין.³⁹

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קיג)

- א. אלו ברכות ששוחין בהם: באבות תחלה וסוף, ובהודאה תחלה וסוף; ואם בא לשחות בסוף כל ברכה, או בתחלתה, מלמדין אותו שלא ישחה; אבל באמצעיתו, יכול לשחות.
- ב. הנוהגים לשחות בראש השנה ויום כפור כשואמרים זכרנו ומי כמוה, צריכים לזקף כשמגיעים לסוף הברכה.
- ג. **הגה:** ואף על גב דבאבות כורע בסוף הברכה, מכל מקום צריך לזקף מעט בסוף זכרנו, כדי שיהא נראה שחוזר וכורע משום חיוב (דברי עצמו לפי הטור).
- ג. הכורע ב'וכל קומה לפניך תשתחוה', או ב'ולך אנחנו מודים', או בהודאה דהלל וברכת המזון, הרי זה מגנה. (פי' שאין לכרע אלא במקום שתקנו חכמים).
- ד. המתפלל, צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה; ולא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף, אלא גם ראשו יכף כאגמון.
- ה. ולא ישחה כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של מכנסים; ואם הוא זקן או חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו, כיון שהרכין (פי' שהשפיל) ראשו, דיו, מאחר שנכר שהוא חפץ לכרע אלא שמצער עצמו.

38. או"ח קיג,ח.

39. זה לשונו: יש אנשים שמנו התיבות שיש בכל ברכה וברכה משמונה עשרה, והביאו פסוקים על כל ברכה מעניניה שעולין תיבותיהם כמנין תיבות הברכה. וכן עשיתי אני בראשונה מנין כזה. ואחר כך נראה לי שאין לו יסוד ולא שורש, כי לא תמצא מקום בעולם שאומר שמונה עשרה בענין אחד תיבה בתיבה, אלא יש מוסיפין תיבות ויש גורעין, ואם כן המנין הזה אינו מועיל אלא למי שעשאהו לא לזולתו. ולמה נטריח על הסופרים לכתבו. והביאו ב"י (או"ח קיג,ח). מקורות - אבודרהם (שמונה עשרה, ד"ה יש אנשים).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

- ו. כָּשֶׁהוּא כוֹרֵעַ, יִכְרַע בְּמַהֲרֵי רַע, וְכָשֶׁהוּא זֹקֵף, יִזְקֹף בְּנִחַת רִאשׁוֹ תַּחֲלָה, וְאַחֲרֵי כֵךְ גּוֹפּוֹ, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה עָלָיו כְּמִשְׁאוֹי.
- ז. כְּשֶׁכוֹרֵעַ, כוֹרֵעַ בְּבִרְיָהּ, וְכְשֶׁזֹּקֵף, זֹקֵף בְּשֵׁם.
- ח. הַמֵּתִפְלֵל וּבֹא כְּנֶגְדּוֹ גּוֹי, וַיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי וְעָרַב בִּידּוֹ, וְהִגִּיעַ לְמָקוֹם שְׂשׁוּחִין בּוֹ, לֹא יִשְׁחָה, אֶף עַל פִּי שְׁלָבוֹ לְשִׁמְיָם.
- (או"ח, הלכות תפילה, סימן קכז)
- א. כְּשֶׁיִּגִּיעַ שְׁלִיחַ צִבּוֹר לְמוֹדִים, שׁוּחִין עִמּוֹ הַצִּבּוֹר, וְלֹא יִשְׁחוּ יוֹתֵר מִדָּאִי, וְאוֹמְרִים: מוֹדִים אֲנִיחָנוּ לָךְ (שֶׁאַתָּה הוּא ה') אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר כו', וְחוֹתֵם בְּרוּךְ אַל הַהוֹדָאוֹת, בְּלֹא הַזְכָּרַת הַשֵּׁם; וַיֵּשׁ מִי שְׁאוֹמֵר שְׁצָרִיךְ לְשָׁחוֹת גַּם בְּסוֹף, וְטוֹב לְחוּשׁ לְדַבְּרֵיוֹ.
- (י"ש אוֹמְרִים שְׁאוֹמֵר הַכֹּל בְּשִׁחְיָה אַחַת, וְכֵן הַמְנִיחַ) (פְּסָקִי מִהֲרִי"א).

כוונה בתפילה

- (ל"ד ב') **משנה:** המתפלל וטעה, סימן רע לו. ואם שליח ציבור הוא, סימן רע לשולחיו. מפני ששלוחו של אדם כמותו.
- (המשך משנה): אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא, שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת. אמרו לו: מניין אתה יודע? אמר להם: אם שגורה תפילתי בפי (סדורה בפי, ותחינתי נובעת מליבי אל פי כל מה שאני חפץ להאריך בתחנונים), יודע אני שהוא מקובל. ואם לאו, יודע אני שהוא מטורף (שימות).
- (ומברר) אהי"א (הטועה באיזו ברכה סימן רע הוא לו)? באבות.
- איכא דמתני לה אברייא: המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן. ואם אינו יכול לכוין בכולן, יכוין את לבו באחת. (באיזו אחת) באבות⁴⁰.

40. פירוש, ואם לאו, לא יצא. דאי לכתחילה, אפילו בכולן נמי צריך לכוין לכתחילה. ריטב"א.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

גרסינן לעיל, סוף פרק תפילת השחר (ל' ב'):

אמר רבי יוחנן: אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי⁴¹.

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: ודילמא מעיקרא לא כיון דעתיה, ולבסוף כיון דעתיה (ותרווייהו דשחרית)? אמר ליה: חזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליה (רבי יוחנן שהעיד על הדבר, יפה דקדק, שבשביל תפילת מוספין היתה)!

רבי חייא בר אבא צלי והדר צלי.

אמר ליה רבי זירא: מאי טעמא עביד מר הכי? אילימא משום דלא כוון מר דעתיה, והאמר רבי אלעזר: לעולם ימוד אדם את עצמו, אם יכול לכוין את לבו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל!

שיטות הראשונים

תוקף הכוונה בתפילה: כתב סמ"ק, להתפלל בכונה בכל יום שנאמר (דברים, עקב, יא, ג) "וְלַעֲבֹדוֹ בְּכָל לְבָבְכֶם". ודרשו רבותינו⁴² ז"ל איזוהי עבודה שהוא בלב? הוי אומר זו תפילה בכוונה. להתפלל בכוונה, פירוש אע"פ שעיקר תפלות דרבנן, מכל מקום יש תפילה שהיא מן התורה⁴³, ולמדנו כמו כן בכל התפילות שתקנו חכמים מכאן. ומה היא כוונה שאמרנו, שיחשוב בכל תיבה פירושה⁴⁴. **ורבי אברהם בן הרמב"ם** כתב שחכמים עמדו ותקנו דבר שאי אפשר פחות ממנו ביציאת ידי חובה, והוא כוונה בקרית שמע בפסוק ראשון, ובתפילה, בברכה ראשונה שהיא אבות. עיי"ש⁴⁵.

41. ולמה ליה ב' תפילות? אלא אחת של שחרית ואחת של מוספין, ודלא כרבי אליעזר בן עזריה הסובר מתפללים מוסף רק בציבור. רש"י.

42. ספרי פרשת עקב לה', ובירושלמי דתפילת השחר, ותענית דף ב'.

43. דכתיב (דברים, פ' ואתחנן, ד, כט) "וּבְקִשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֵיךָ וּמִצֵּאתָ כִּי תִדְרָשׁוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ".

44. וראה רמב"ם (הל' תפילה, ד, טז) שכתב: פִּיצַד הִיא הַפְּנִיָּה? שִׁפְנָה לְבוֹ מִכָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת, וְיִרְאֶה עֲצָמוֹ כְּאִלּוּ הוּא עוֹמֵד לִפְנֵי הַשְּׁכִינָה...

45. מקורות - סמ"ק (ריש מצוה יא). רבי אברהם בן הרמב"ם (שו"ת סי' סב).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

כוונה המעכבת בתפילה: כתב הרא"ש, מכאן משמע דמי שלא כיון דעתו לכל הפחות באבות, שצריך לחזור ולהתפלל. וכן דעת רבינו יונה. וכן כתב המאירי בשם מקצת גאונים. וכתב שיש מי שאומר שבתפילה לא יצא עד שיכין בכולה. ושיבולי הלקט כתב בשם הר"ר יעקב מגורציבורק, שאדם המתפלל ואינו מתכוין, יצא ידי חובתו⁴⁶. והשו"ע⁴⁷ פסק כדעה ראשונה.

כוונה בברכת מודים: מבואר מדברי הרבה ראשונים שגרסו בגמרא שאפשר לכוין ולצאת ידי חובה גם בברכת מודים, ולא רק בברכת אבות. ודעת רמב"ם, סמ"ג, אשכול, רא"ש, וכלבו, שברכת אבות עיקר, ולעיכובא. וכן פסק השו"ע⁴⁸.

האם ניתן להתפלל ללא כוונה: הרמב"ם כתב: "כל תפלה שאינה בכוונה - אינה תפלה"⁴⁹. וכן כתב הגהות מיימוניות, שרש"י היה נוהג שלא להתפלל בשעת חולי, אלא ק"ש בלבד קרא⁵⁰. והגהות מיימוניות כתב בשם התוספות, דבכל הני שמעתתא אין אנו

46. וכתב שיש להביא ראיה, למאן דאמר תפילות כנגד תמידין תקנום. דאמרין בריש זבחים, כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים, אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה. ומוכיח התם שאם נזבחו סתמא כשרים ועלו לבעלים לשם חובה. והכי נמי בתפלה יש לומר שמי שאינו מכין הוה ליה כסתמא ויצא ידי חובתו. מיהו המתפלל בכוונה טפי עדיף ומצוה מן המובחר.

47. או"ח קא,א. מקורות - רבינו יונה (כ ב ברי"ף, סוף ד"ה בין כך). רא"ש (סי' כא). מאירי (סוף חמישי, ביאור המשנה השביעית). שיבולי הלקט (עניין תפילה, סי' יז).

48. או"ח קא,א. וראה אליה רבה (ס"ק א). והמשנ"ב (ס"ק ג) כתב שיש פוסקים דגם מודים חשוב כאבות לכתחילה. וראה שעה"צ (ס"ק ג). מקורות - הגהות מיימוניות (הל' תפילה, פ"י, אות א). ראבי"ה (ברכות, ריש סי' פט, וסוף סי' צה). אגודה (סוף פרק אין עומדין, אות קכ). רוקח (בראש הספר, הל' חסידות, שורש זכירת ה'). ספר חסידים (סי' קנת, הוצ' מרגליות). רמב"ם (הל' תפילה יא). סמ"ג (עשין יט, ד"ה לעולם). רא"ש (סי' כד). כלבו (סי' יא). אשכול (הל' תפילה, הוצ' אלבק יא ב, ד"ה המתפלל).

49. "ואם התפלל בלא כונה - חוזר ומתפלל בכוונה. מצא דעתו משבשת ולבו טרוד - אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו". וראה רמב"ם (הל' תפילה יא): "מי שהתפלל ולא כון את לבו - יחזור ויתפלל בכוונה. ואם כון לבו בברכה ראשונה - שוב אינו צריך". לשון הברייתא, ואם אינו יכול לכין בכולו, יכוין את לבו באחת, משמע דין לכתחילה במקרה שאינו יכול לכין בכולו. ומהרמב"ם משמע שלכתחילה (אם יכול לכין רק באבות) לא יתפלל. אלא שבדיעבד אם כיון בראשונה, יצא (ראה ביה"ל קא,א, ד"ה ואם). לפי זה, מה שאמר לעולם ימוד אדם את עצמו וכו', ואם לאו אל יתפלל, היינו אם אינו יכול לכין בכל התפילה.

50. כתב אור זרוע (אהא דג' עבירות אין אדם ניצול מהם, בבא בתרא קס"ד ב') כל מי שאינו מכין בתפילתו עליו הכתוב אומר (ישעיהו מגכב) "ולא אתי קראת יעקב". הלכך ודאי קורא זה דבר עבירה שאינו יכול להנצל ממנה, שמאוד בטורח יש לכוון תפילה, כדאמר בירושלמי. הלכך צריך אדם לדחוק עצמו כדי שיוכל לכין, ואם אינו דחוק עצמו כדי

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

נזהרין בזמן הזה, דבלאו הכי אין אנו מכוונים כל כך בתפילה⁵⁴. וכן פסק השו"ע⁵².

חזרת תפילה האידנא בשביל חסרון כוונה: אמרינן בשלהי בבא בתרא (גט פשוט, קס"ד ב') ג' דברים אין אדם ניצול מהם בכל יום, וקא חשיב עיון תפילה, וביארו **תוספות** שאין מכוין לבו בתפילתו, כמובא בירושלמי על אמוראים שלא כיוונו בתפילתם. וכתב **הטור**, והאידנא אין אנו חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין. וכן פסק הרמ"א⁵³.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קא)

א. המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות, ואם אינו יכול לכוין בכלם, לפחות יכוין באבות; אם לא כוין באבות, אף על פי שכוין בכל השאר, יחזור ויתפלל.
הגה: והאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין, אם כן למה יחזור (טור).

(או"ח, הלכות תפילה, סימן צח)

ב. לא יתפלל במקום שיש דבר שמבטל כוונתו, ולא בשעה המבטלת כוונתו, (טור בשם ר"מ מרוטנברג הגה"מ פ"ד מהלכות תפילה). ועכשו אין אנו נזהרין בכל זה, מפני שאין אנו מכוונים כל כך בתפילה.

שיוכל לכוין, עבירה היא בידו ומוטב לו שלא התפלל. מקורות - ירושלמי (ברכות פ"ב, ה"ד). אור זרוע (הל' תפילה, סי' קב).

51. וכתב בעיניי למשפט' (ל' ב', אות א) שהראשונים נחלקו בשאלה אם תפילה בלא כוונה נחשבת תפילה, אלא שאינה הגונה לצאת ידי חובה (וכמש"כ לעיל, כ"ו א', גבי זמן תפילה), או שאינה תפילה כלל, ואם אינו יכול לכוין גם אסור להתפלל, דהוי ברכות לבטלה. עיי"ש.

52. או"ח צח. וכתב המשנ"ב (ס"ק ז) בשם הפמ"ג בשם הלבוש אע"ג שאין אנו מכווין מכל מקום מה דאפשר לעשות עושין. מקורות - רמב"ם (הל' תפילה ד, טו). הגהות מיימוניות בשם רש"י (הל' תפילה ה, אות ב). הגהות מיימוניות בשם תוספות (הל' תפילה ד, טו, אות כ).

53. או"ח קא. והשו"ע סתם דבריו, אמנם הברכי יוסף (ס"ק ב) ובן איש חי (שנה א, בשלח, אות ה) הסכימו שכן הלכה אף לדעת השו"ע. וכתב הבן איש חי בשם הגר"ח מוולוז'ין, עצה לכל אדם, שיצייר בדעתו צורת האותיות שמוציא מפיו, ומוכרח שיכוין, וכתב דפח"ח. מקורות - ירושלמי (ברכות, פרק היה קורא, הל' ד). תוספות (ד"ה עיון; תוספות ר"ה ט"ז ב', ד"ה ועיון).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

מקום הראוי לתפילה

(ל"ד ב') אמר רבי חייא בר אבא: לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות.
אמר רב כהנא: חציף עלי מאן דמצלי בבקתא (בבקעה) שכשהוא במקום צניעות, חלה
עליו אימת מלך, ולבו נשבר).
ואמר רב כהנא: חציף עלי מאן דמפרש חטאיה (שכל מה שאדם חוטא בפרהסיא
מיעוט כבוד שמים הוא⁵⁴), שנאמר: "אֲשֶׁרִי נָשׁוּי פָּשַׁע כָּסוּי חֲטָאָה".

שיטות הראשונים

לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות: רש"י ביאר שגורמים לו להסתכל לשמים
ולכוין לבו, ולבו נכנע⁵⁵. וכתב הרמב"ם, "וְצָרִיךְ לִפְתּוֹחַ חֲלוֹנוֹת או פְּתָחִים כְּנֶגֶד יְרוּשָׁלַיִם
כְּדִי לְהִתְפַּלֵּל כְּנֶגְדָן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכוּיִן פְּתִיחַן לֵה בְּעֲלִיתָהּ נֶגֶד יְרוּשָׁלַם" (דניאל ו,יא). וכן
פסק השו"ע⁵⁶.

חציף עלי מאן דמצלי בבקתא: כתבו הגאונים, פירוש (שמתפלל) חוצה לעיר או ברחוב.
חדא, דלא מצי מכוין ליביה מפני עוברים ושבים (וכן כתבו תוספות, שבקעה דהכא מיירי
במקום שרגילים שם בני אדם לעבור). ועוד, מיחזי כי מראה תפילתו לרבים⁵⁷. ורי"ף, רמב"ם,
ורא"ש השמיטו מימרא זו. והשו"ע⁵⁸ פסקו.

54. רש"י יומא פ"ו ב', ד"ה בחטא שאינו מפורסם.

55. וכתב ב"י (או"ח צ,ד): ולפי זה צריך שיהיו פתוחין לאותו רוח שיתפלל.

56. או"ח צ,ד. וכתב ב"י: ולענין מספר החלונות שצריך להיות בבית הכנסת, לא נתפרש בתלמוד ולא בדברי הפוסקים;
אבל בספר הזהר כתב בפרשת אלה פקודי (רנא א), שצריך להיות בו י"ב חלונות לסיבת סוד נכמס. וכן כתב
בשו"ע. מקורות - רש"י (ל"ד ב', ד"ה חלונות). רמב"ם (הל' תפילה הו).

57. אוצר הגאונים (חלק הפירושים. עמ' 49 בהוצאת וגשל).

58. או"ח צ,ה. וכתב המשנ"ב (ס"ק יא), והנה לחד תירוצא דתוספות, אם הוא עומד בצד הדרך במקום שאין מתיירא
שיפסיקוהו עוברי דרכים, שרי. אך בב"י ממאן בדבריהם. והנה אף שהמג"א ושאר אחרונים מיישבים לדברי
התוספות, מכל מקום כתבו שבזהר משמע שיש להתפלל דוקא בבית. ועוברי דרכים לכולי עלמא מותרים
להתפלל בשדה. ומכל מקום כשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד שם ביניהם ויתפלל, אם אין קשה עליו איחור
דרכו דמקום צנוע הוא קצת ע"י זה. וכשהוא בביתו, אין לסמוך על זה.

בעזהש"ת

י"א שבט תש"פ
מסכת: **ברכות** | פרק: א'
דף: **ל"ד**

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

נתיבי הלכה - הדף היומי
השתלשלות ההלכה מהדף
עד השולחן ערוך

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילה, סימן צ)

ד. צריך לפתח פתחים או חלונות כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדו, וטוב שיהיו בבית
הכנסת י"ב חלונות.
ה. לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה, מפני שקשה הוא במקום צניעות חלה עליו אימת
מלה, ולבו נשבר.

הדרן עלך אין עומדין